

A tanulmány célja, hogy bemutassa, milyen mértékben akadályozzák az országhatár, a földrajzi távolság és az utazás költségei a Szerbiában (Vajdaságban), illetve a Magyarországon élő vajdasági magyarokat a két ország közötti közlekedésben. A cikk másik fontos kérdése, hogy milyen módon befolyásolja az egyetemi képzés helyszíne (ország) azt, hogy a későbbiekben hol, melyik országban (Szerbiában vagy Magyarországon) telepedtek le tartósan a célcsoport tagjai. Az elemzéshez használt adatok egy nagyobb terjedelmű, a vajdasági magyarok kapcsolati hálóit vizsgáló kutatás adatbázisának a részét képezik. Az eredmények arról tanúskodnak, hogy a határ akadályként történő megélése annak függvényében változik, hogy milyen gyakoriak a határátlépések, illetve, hogy az egyetemi képzés országa nagyon erős hatást gyakorol arra, hogy a tanulmányok befejezése után hol fognak letelepedni a célcsoport tagjai.

Kulcsszavak: határok, oktatás, elvándorlás, letelepedés, kapcsolattartás

Cilj ovog rada je da prikaže kako i u kojoj meri državne granice, geografska udaljenost i putni troškovi ometaju vojvođanske Mađare koji žive u Srbiji (u Vojvodini) i u Mađarskoj, u putovanju između spomenutih zemalja. Drugo ključno pitanje članka jeste pitanje na koji način mesto (zemlja) studija utiče na mesto (zemlju) gde će kasnije živeti (Srbija ili Mađarska) pripadnici ciljne grupe. Korišćeni podaci potiču iz baze podataka jednog obimnog istraživačkog rada koji se bavi sa društvenim mrežama vojvođanskih Mađara. Rezultati pokazuju da učestalost putovanja iz jedne zemlje u drugu utiču na subjektivni doživljaj državne granice kao prepreke. Izvršene analize takođe dokazuju da postoji snažna korelacija između mesta (države) studija i mesta (države) gde će pripadnici ciljne grupe živeti posle završetka studija.

Ključne reči: granice, studije, emigracija, naseljavanje, kontakt

The aim of the study is to point out the obstructive effects of the borders, geographical distance and traveling expenses to the traveling from Serbia to Hungary, or from Hungary to Serbia among the groups of Hungarians from Vojvodina living in Serbia (Vojvodina) and in Hungary. Another important question of the paper: Is there a correlation between the place (country) of study and the place (country-Serbia or Hungary) where the members of the target group settled down after finishing their studies. All the used data belong to a database of a complex research investigating the social networks (network studies) of the Hungarians from Vojvodina. The results clearly showed that the subjective experience of the borders as a barrier depends on the frequency of traveling and there is a strong correlation between the place (country) of study and the place (country) where the members of the target group settled down after finishing their studies.

Key words: borders, studies, emigration, settling down, contacts

Módszertani Közlöny 2021, XI. évfolyam, 1. szám

Újvidéki Egyetem

Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar

ETO: 314.15(=511.141)(497.113)

https://doi.org/10.18485/uns_modszer.2021.11.1.7

Eredeti tudományos munka

A leadás időpontja: 2022.01.2.

Az elfogadás időpontja: 2022.01.9.

Terjedelem: 98–121.

A HATÁROK ÉS AZ OKTATÁS JELENTŐSÉGE A SZÜLŐFÖLDJÜKÖN ÉS AZ ANYAORSZÁGBAN ÉLŐ VAJDASÁGI MAGYAROK KÖRÉBEN

**ULOGA GRANICE I EDUKACIJE MEĐU VOJVODANSKIM MAĐARIMA KOJI ŽIVE
U VOJVODINI I U MAĐARSKOJ**

**Importance of borders and education among the Hungarians from Vojvodina
living in Vojvodina and Hungary**

Palusek Erik

Szegedi Tudományegyetem, Népegészségtani Intézet, Szeged, Magyarország

Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest, Magyarország

palusekerik@yahoo.com

BEVEZETÉS

A tanulmány célja, hogy ismertesse, egyes tényezők, milyen mértékű nehézséget, illetve könnyítést jelentenek a Vajdaságban/Szerbiában, illetve Magyarországon élő vajdasági magyarok számára a két ország közötti utazás szempontjából. Mivel a vonatkozó kutatás célcsoportja két alcsoportra oszlik (a szülőföldjükön és az anyaországban élő vajdasági magyarokra), elkerülhetetlen az elvándorlás és a tartós(abb) letelepedést befolyásoló tényezők kérdéskörének érintése is. Jelen tanulmány az említett mobilitási faktorok közül a tanulmányok, elsősorban az egyetemi tanulmányok helyszínének (országának) tartós(abb) letelepedést befolyásoló hatását vizsgálja.

A vajdasági magyarság kicsi, de annál mobilisabb közösség, amelynek elszármazott tagjai többnyire igyekeznek tartani a kapcsolatot a Szerbia északi tartományá-

ban maradt barátaikkal és rokonaikkal. Az intenzív népmozgások dacára a vajdasági magyarság természetes szaporulata egészen 1969-ig pozitív volt (Szabó, 2011). A gazdasági-munkavállalási jelleggel zajló emigráció a múlt század hatvanas éveiben kezdődött meg az egykori Jugoszláviában, és a folyamatban erősen érintett volt a vajdasági magyarság is. A kilencvenes években a délszláv államalakulat széthullásához vezető háborúk folyamán még intenzívebbé és tömegesebbé vált a magyarok kivándorlása (Gábrity Molnár, d.n.). A Vajdaságból elszármazott magyarok egy jelentős hányada az anyaországban talált új otthon magának, arról azonban kevés, tudományos módszerekkel is mért adatunk van, hogy a határ milyen szerepet játszik az életükben, illetve a szülőfölddel vagy a Magyarországgal (a Vajdaságban élők esetében) történő kapcsolattartásban. A XX. század történelmi viharainak következtében Magyarország határain túl, jellemzően a határmenti régiókban is jelentős számban élnek magyarok, ezért az ország északi és keleti határain átívelő kapcsolatok intenzitása sejteti azt, hogy a déli szakaszon is erősek a lakosok által kiépített, határokon átívelő kapcsolati hálóak. Csizmadia Zoltán kutatásából, amelyben a magyar-szlovák határmenti régiók határokon átnyúló társadalmi kapcsolatait vizsgálta, kiderül, hogy a magyar oldalon élők negyedének, a szlovák oldalon pedig a megkérdezettek több mint felének vannak az országhatárokon átívelő kapcsolatai (Csizmadia, 2008). A már európai uniós tagállamokban élő magyar kisebbségeknek és az anyaország lakosainak egyszerűbb feladat a határokon átívelő kapcsolatok ápolása, mint az EU-n és a schengeni térségen kívül elhelyezkedő Szerbia és azon belül Vajdaság polgárainak számára. Ennek ellenére tapasztalhatjuk, hogy itt is erős az összefonódás. Sokan akár napi rendszerességgel is ingáznak a két ország között, jellemzően munkavégzés (esetleg tanulmányok folytatásának) céljából. A szintén nem európai uniós tagállam, Ukrajna kifelé áramló magyar lakosainak körében is Magyarország jelenti az elsődleges célországot (Koltai és Sik, 2015).

A vajdasági magyarok körében már az ezredforduló előtt is gyakori volt, hogy tanulmányi céllal telepedtek át (ideiglenesen vagy a tanulmányok befejezését követően véglegesen) az anyaországba, a kétezres évektől viszont egyre erősebb a tendencia, amely mára tömegessé vált. Ez leginkább a tömbben élő fiatalokra jellemző, de a szórványban sem elhanyagolható a számuk. Azok, akik a továbbtanulás miatt választják az anyaországot, úgy érzik, hogy Magyarországon jobb minőségű képzést kapnak, és több lehetőség közül választhatnak, mint Szerbiában. Tisztában vannak vele, hogy az ilyen céllal történő országváltás akár végleges is lehet, annak ellenére, hogy sokan közülük szívesen térnének vissza a szülőföldjükre a későbbiekben (Palusek, 2015a). Az anyaországi egyetemeken tanuló vajdasági magyar fiatalok körében kiemelt népszerűségnek örvend Szeged (az anyaországban tanuló vajdasági magyar egyetemisták 52 százaléka), de Budapest is erős vonzerővel bír (22 %), a 2010-es években pedig Pécs is egyre gyakoribb célállomássá vált (5 %) (Takács, 2013).

A következőben ismertetem, hogy a kapcsolattartásban milyen mértékű akadályt jelent az országhatár (egyéb, az utazáshoz kapcsolódó nehézségekkel együtt), és ezt hogyan befolyásolhatják más, elsősorban a határátlépés gyakoriságára vonatkozó tényezők. A tanulmányban felsorolt adatok arra is rámutatnak majd, hogy milyen hatása van az oktatásnak, illetve az oktatás helyszínének (országának) arra, hogy a későbbiekben hol telepedtek le tartósan a vizsgált célcsoport tagjai.

MÓDSZERTANI LEÍRÁS

A tanulmányban feldolgozott adatok egy átfogóbb, a vajdasági magyarok kapcsolati hálóinak térbeli mobilitásuk függvényében történő alakulását, országhatárokhöz történő viszonyulását vizsgáló kutatómunka adatbázisának a részét képezik. A kutatás célcsoportját Vajdaságban/Szerbiában, illetve Magyarországon élő, felsőfokú végzettséggel rendelkező 23-46 éves vajdasági magyarok jelentették. Mivel a teljes populációról nem állnak rendelkezésre aktuális, mély bontásban is elérhető adatok (pl. Magyarországon élő diplomás vajdasági magyarok száma, Vajdaságban, szórványban élő, diplomás magyarok pontos száma stb.), a reprezentativitást a mintavételi eljárásnak kellett biztosítania. Ezt a hólabda módszer egy a hálózatkutatásban jól alkalmazható, továbbgondolt változata, a válaszadó-vezérelt mintavétel (respondent driven sampling) oldotta meg. Az eljárás lényege röviden úgy foglalható össze, hogy a kutató a saját hálójában keres a kutatás célcsoportjába tartozó potenciális adatközlőket, akiket megkér arra, hogy javasoljanak további olyan személyeket, akik a célcsoportba tartoznak. Tőlük szintén azt kéri, hogy javasoljanak további adatközlőket és így tovább (esetemben küldjék tovább a kérdőívet a célcsoportba tartozó ismerőseiknek kitöltésre, és kérjék meg őket, hogy ugyanígy járjanak el). Az ily módon létrejövő láncolatok hamar függetlennednek a kiinduló hálótól, és ezzel biztosítják a véletlenszerű mintavétel esetében megvalósulóhoz hasonló reprezentativitást (Simon, 2012). Egy olyan kis közösség esetében, mint a vajdasági magyarság, ez a mintavételi módszer különösen eredményesnek bizonyult. Az adatgyűjtéshez egy komplex, több száz kérdésből álló kérdőívet használtam, amelyet összesen 420-an töltöttek ki, az így kapott reprezentatív minta pedig utólagos súlyozással is apróbb korrekcióra, pontosításra került.

HIPOTÉZISEK

A tanulmány a következő állításokra és feltételezésekre keresi a választ:

H1: A határhoz közel élők számára nagyobb akadályt jelent a határ, mint a távolabb élőknek.

H2: Minél gyakrabban lépi át valaki (a szerb-magyar, illetve a magyar-szerb) országhatárt, annál nagyobb nehézségként és akadályként éli azt meg a túlsó oldalon élőkkel történő kapcsolattartásban.

H3: A 2011 óta, a határon túli magyarok számára egyszerűsített eljárással megszerzhető magyar állampolgárság bizonyos értelemben „felszámolta” a (magyar-szerb) országhatárt (nagyban megkönnyítette az átjárást).

H4: Az, hogy a vajdasági magyarok a szülőföldjükön vagy Magyarországon végzik-e a főiskolai/egyetemi tanulmányaikat, nagyban meghatározza azt is, hogy később melyik országban fognak élni.

A HATÁROK AKADÁLYOZÓ SZEREPE

A válaszadók jelenlegi lakóhelyének a szerb-magyar, illetve magyar-szerb határtól mért távolsága fontos adat, hiszen az elemzések között általában, mint független változó jelenik meg.

1. táblázat: A válaszadó jelenlegi lakóhelye és a (szerb-magyar/magyar-szerb) határ közötti távolság

Távolság	Vajdaságban/Szerbiában él	Magyarországon él
0 – 50 km	64,4 %	31,5 %
51 – 100 km	29,2 %	8,4 %
101 – 200 km	6,2 %	49,6 %
Több, mint 200 km	0,2 %	10,4 %

N = 250

N = 157

A vajdasági/ szerbiai adatközlők válaszainak eloszlása jól tükrözi a tömbben és szórványban élők arányát is, hiszen kétharmaduk jelenlegi lakóhelye az országhatártól számított 50 kilométeres körzeten belül van (ehhez hasonlóan a vajdasági magyarok közel kétharmada tömbben él, amely területek a tartomány északi, a magyar határhoz legközelebb eső részein helyezkednek el, míg a szórványban élők harmada jellemzően a magyar határtól távolabb a tartomány belsőbb és délebbre eső részein lakik). A fennmaradó egyharmad pedig ezen a körön kívül, leginkább a határtól 51–100 kilométerre eső területeken, de egy kisebb részük még ennél is távolabb él (Republički zavod za statistiku, 2011).

Ezzel szemben azok a kitöltők között, akik az anyaországban élnek életvitelszerűen, a relatív többség (közel a válaszadók fele) lakóhelye 101–200 kilométer közötti távolságra található a határtól, ami jól mutatja a magyar fővárosnak és környékének az áttelepült vajdasági magyarokra (is) gyakorolt vonzerejét. Csaknem egyharmaduk lakóhelye található a határtól számított 50 kilométeres távolságon belül, amiből kiolvasható, hogy a főváros mellett Szeged és környéke is igen népszerű az anyaországban letelepedett vajdaságiak körében. Az áttelepülők nagyjából tizedének lakóhelye 200 kilométernél is távolabb található a határtól, legkevesebben pedig azok vannak, akik a határtól 51–100 kilométerre élnek.

A határátlépések gyakoriságában is más-más mintázatok rajzolódnak ki a Vajdaságban és a Magyarországon élők között.

2. táblázat: Határátlépések gyakorisága

Gyakoriság	Milyen gyakran jár át Magyarországra? (Csak a Vajdaságban/Szerbiában élők)	Milyen gyakran jár át Szerbiába? (Csak a Magyarországon élők)
Legalább heti egyszer	7,8 %	9,1 %
Havi 1-2 alkalommal	36,6 %	62,3 %
Néhány havonta-félévente	42,3 %	28,6 %
Évente	7,4 %	-
Ritkábban, mint évi egy alkalommal	5,8 %	-

N = 243

N = 156

A jelenleg is szülőföldjükön élők több, mint 40 százaléka viszonylag ritkán, néhány havonta-fél évente jár át az anyaországba, utánuk pedig a válaszadók valamivel több, mint egyharmada következik, akik már jóval gyakrabban, havi 1-2 alkalommal fordulnak meg Magyarországon. Az anyaországot nagyon gyakran, hetente egyszer és nagyon ritkán, évi egyszer meglátogatók aránya nagyjából azonos szinten, 7-8 százalék között alakul, míg az évi egy alkalomnál is ritkábban átjárók vannak a legkevesebben, 6 százalék alatti gyakorisággal.

A Magyarországra áttelepültek erős szálakkal kötődnek a szülőföldjükhöz, hiszen csaknem háromnegyedük legalább havi egy alkalommal hazalátogat. Majdnem eléri a kétharmadot azoknak az aránya, akik havonta 1-2 alkalommal utaznak Vajdaságba, de a legalább heti egyszer hazalátogatók is majdnem a válaszadók 10 százalékát teszik ki. A Vajdaságba legritkábban, visszatérők is néhány havonta-fél évente útra kelnek. Ők a megkérdezettek kicsivel kevesebb, mint 30 százalékát jelentik. Az anyaországban élők közül senki sem adott olyan választ, amelynek értelmében csak évente vagy annál is ritkábban keresnek fel újra és újra Szerbia északi tartományát.

Amennyiben összefüggéseket kívánunk vizsgálni, leglogikusabb első lépés a válaszadó lakóhelyének az országhatártól mért távolsága és a határátlépések gyakorisága közötti korrelációk felderítése. Adja magát a feltevés, hogy minél közelebb él az adott személy a határhoz, annál gyakrabban is tesz látogatást a szomszédos országban. A Vajdaságban élők esetében az alábbiakban bemutatott adatok, egyértelműen igazolják is ezt a feltételezést.

3. táblázat: A jelenlegi lakóhely (szerb-magyar) határtól számított távolsága és a Magyarországra történő utazások gyakorisága közötti összefüggések (csak a Vajdaságban/Szerbiában élők)

*A táblázatban a sorokban található oszlopszázalékok szerepelnek

	0 – 50 km	51 – 100 km	Több, mint 100 km	Összesen
Legalább heti egyszer	11,0 %	1,4 %	0,0 %	7,4%
Havi 1 – 2 alkalommal	45,5 %	20,5 %	23,5 %	36,5 %
Néhány havonta vagy ritkábban	43,5 %	78,1 %	76,5 %	56,1 %
Összesen	100 %	100 %	100 %	100 %

Perason Chi-square = 28,775 / Sig. = **0,000** / Cramer's V = 0,243
N = 244

Figyelmeztetés: 1 cellában a várható elemszám kisebb, mint 5

A kh-negyzet proba azt mutatja, hogy van összefugges a fuggetlen (tovolsog) es fuggo (hatorotlepes gyakorisoga) voltozoink kozott, ami a Cramer's V 0,243-as ertekevel kozepes erossegunek szollit. A hatorotlepes 0–50 kilometeres tovolsogra elok 11 szozeleka legalobb heti egyszer atjor Magyarorszogra, mig az attol 51–100 kilometerere lakoknak mar csak 1,4 szozeleka allitja ugyanezt, azok koreben pedig, akik a hatorotlepes 100 kilometernel is tovolsobb elenek, nincs is olyan, aki ilyen gyakran utazna az anyaorszogba. Szinten a 0–50 kilometeres sav lakoi kozott vannak a legtobben azok, akik havi 1-2 alkalommal lepik at a hatorotlepes, az 51–100, illetve a tobb, mint 100 kilometerere elok koreben tapasztaltak koreben nincs jelentos elteres (20,5, illetve 23,5 szozelek), de mindketto joval elmarad az elso csoport gyakorisogatol. Ennek megfeleloen a hatorotlepes legkozelebb eloknek kevesebb, mint fele (43,5 szozelek) utazik Magyarorszogra nehany havonta vagy ritkabban, de az 51–100 vagy tobb, mint 100 kilometerere eloknek tobb, mint haromegyedere (78,1, illetve 76,5 szozelek) jellemzo az, hogy ilyen ritkan kel csak utra.

A lakohely es a hatorotlepes kozotti tovolsog es a hatorotlepeses gyakorisoga kozotti oszezfugges az elemzesezez hasznalt masik aleminta, az anyaorszogban elok eseteben is fennall.

4. tablazat: A jelenlegi lakohely (magyar-szerb) hatorotlepeses tovolsoga es a Vajdasagba/Szerbiaba torteno utazasok gyakorisoga kozotti oszezfuggesek (csak a Magyarorszogan elok)

	0 – 50 km	51 – 100 km	T o bb, mint 100 km	o sszesen
Legal o bb heti egyszer	16,0 %	28,6 %	3,1 %	9,4 %
Havi 1-2 alkalommal	60,0 %	50,0 %	65,6 %	62,5 %

Néhány havonta vagy ritkábban	24,0 %	21,4 %	31,2 %	28,1 %
Összesen	100 %	100 %	100 %	100 %

Perason Chi-square = 13,253 / Sig. = **0,010** / Cramer's V = 0,204

N = 160

Figyelmeztetés: 3 cellában a várható elemszám kisebb, mint 5

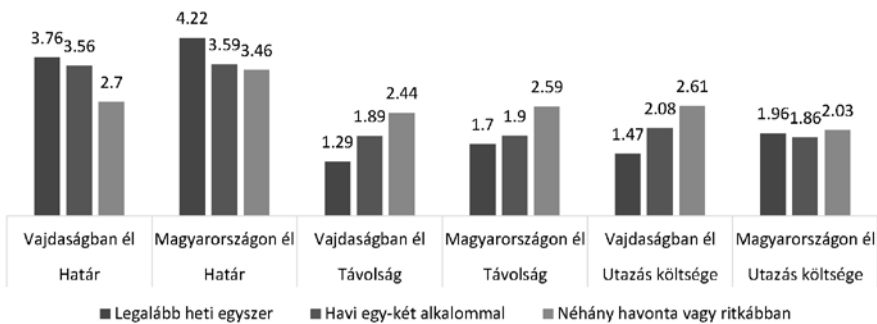
A chí-négyzet próba itt is szignifikáns korrelációt mutat, amelynek az erőssége ebben az esetben is közepes a Cramer's V 0,204-es értékével. Az eddig felsorolt hasonlóságok ellenére a táblázatban mégis teljes más arányokat tapasztalunk, mint az előző esetben. A magyar-szerb határtól 0–50 kilométeres távolságon belül (Magyarországon) élők 16 százaléka heti rendszerességgel jár át Szerbiába/Vajdaságba. Meglepő, hogy az 51–100 kilométeres sávban tartózkodók jelentősen nagyobb hányada, összesen 28,6 százaléka nyilatkozott ugyanígy, míg a határtól 100 kilométernél is távolabb lakók körében hibahatáron belülre (3,1 százalék) esik vissza a hetente utazók aránya. A határtól számított 50 kilométeres távolságon belül élők abszolút többsége, egészen pontosan 60 százaléka havi 1-2 alkalommal látogat haza, az 51–100 kilométeres távolságban lakóhellyel rendelkezőknek pedig pontosan a fele (50 százalék) utazik a szülőföldjére ilyen gyakran. A havonta 1-2 alkalommal hazalátogatók aránya a határtól legtávolabb élők (több, mint 100 km) körében a legmagasabb 65,6 százalékkal. Az országhatártól mért legkisebb távolsági kategóriába (0–50 km) esők 24 százaléka csak néhány havonta vagy annál is ritkábban lépi át a magyar-szerb határt, az attól 51–100 kilométerre letelepültek körében pedig valamivel kisebb, 21,4 százalékos ez az arány. A Vajdaságba néhány havonta vagy ritkában utazók aránya 31,2 százalékkal a határtól legtávolabbi helyeken (több, mint 100 km) lakók körében a legmagasabb.

Természetesen a határ, valamint az utazás megítélését és megélését nem csak a lakóhely-határ távolság vagy az átlépések gyakorisága befolyásolja, az azonban alapvető hipotézis, hogy maga a határ és a határátlépéssel járó utazások (ahogy az ahhoz kapcsolódó egyéb tényezők is) nagyobb nyugót jelentenek azoknak, akiknek mindez nagyobb gyakorisággal van jelen az életükben (így gyakrabban szembesülnek annak kellemetlenségeivel is), mint azoknak, akik ritkábban utaznak egyik vizs-

gált országból a másikba. Ilyen, az utazási gyakoriságtól függően változó erősségű akadályozó tényező lehet maga a határ, a fizikai, illetve földrajzi távolság, valamint az utazás költsége is.

1. ábra: Milyen mértékben akadályozza az országhatár, a földrajzi távolság és az utazás költsége azt, hogy a Vajdaságban, illetve a Magyarországon élők meglátogassák a határ másik oldalán lakó barátaikat és rokonaikat, attól függően, hogy milyen gyakran járnak át egyik országból a másikba

1- Egyáltalán nem jelent akadályt, 5- Teljes mértékben akadályozza

Határ:

Vajdaságban él	Sig.= 0,000	Eta squared= 0,100
Magyarországon él	Sig.= 0,219	Eta squared= 0,021

Távolság:

Vajdaságban él	Sig.= 0,000	Eta squared= 0,086
Magyarországon él	Sig.= 0,004	Eta squared= 0,076

Utazás költsége:

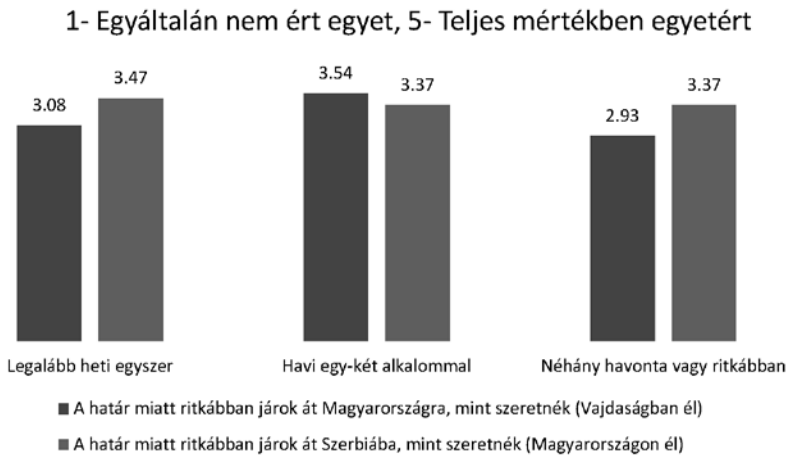
Vajdaságban él	Sig.= 0,000	Eta squared= 0,082
Magyarországon él	Sig.= 0,654	Eta squared= 0,006

A válaszadók egy ötfokozatú Likert-skálán értékelték, hogy az egyes tényezők milyen mértékű akadályt jelentenek számukra abban, hogy meglátogathassák a határ másik oldalán élő barátaikat és rokonaikat, amelyen az 1-es érték azt jelentette, hogy egyáltalán nem jelent akadályt, míg az 5-ös azt jelölte, hogy teljes mértékben akadályozza az utazást. A Vajdaságban élőknel minden esetben szignifikáns össze-

függés tapasztalható a határátlépések gyakorisága és az adott akadály súlyosságának megélése között, míg az anyaországba áttelepültek esetében már nem ilyen egyértelmű a helyzet. A Vajdaságban lakók almintáján elvégzett means elemzésen jól látható a tendencia, amely azt bizonyítja, hogy magát az országhatárt annál nagyobb erejű akadályként élik, minél gyakrabban lépik át. A hetente utazók értéke megközelíti a 4-es átlagot, a havi egy-két alkalommal útra kelőknél ez az arány kisebb, bár még így is kicsivel magasabb, mint 3,5, míg a legritkábban utazók számára a közepesnél is kisebb nehézséget jelent a határ. A F-próba szignifikanciája 0,000, az eta négyzet értéke pedig 0,100, ami alapján jelentősebb erősségű összefüggésről beszélünk, hiszen a határátlépés gyakoriságát mérő változó a határ akadályként történő megélését mutató adtasor heterogenitásának 10 százalékát magyarázza. Ezzel szemben a Magyarországon élők körében nincs szignifikáns összefüggés a két változó között, azt azonban láthatjuk, hogy esetükben általában is (az átkelések gyakoriságától függetlenül) jóval erősebb a határ akadályként történő megélése, mint azt előző alcsoportnál tapasztalhattuk. Ez részben feltételezhetően annak is betudható, hogy nagy részük jóval gyakrabban látogat Vajdaságba, mint a Vajdaságban élők Magyarországra. A földrajzi távolság esetében a Vajdaságban és a Magyarországon élők esetében is egyértelmű a trend, amely arról árulkodik, hogy a távolság akadályozó ereje fordítottan arányos a határátlépések gyakoriságával. Mindkét esetben szignifikáns összefüggésről beszélhetünk (előbbi esetben az F-próba szignifikancia értéke 0,000, míg utóbbiban 0,004), ahogy a határátlépés gyakoriságát mérő változóhoz hasonló arányt magyaráz a távolság akadályként történő megélésének heterogenitásából (8,6, illetve 7,6 százalék). Az utazás költségének akadályozó ereje csak a Vajdaságban élőket vizsgálva mutat szignifikáns összefüggést a határátlépések gyakoriságával. Az F-próba 0,000 szignifikancia értéke mellett 8,2 százalékos magyarázóerővel bír, és a távolsághoz hasonlóan itt is fordított irányú a korreláció. A Magyarországon lakók almintájával elemezve nincs szignifikancia, és a gyakorisági csoportok esetében is egymáshoz nagyon hasonlóan alakuló értékeket olvashatunk le.

A határ másik oldalán élő barátok és rokonok meglátogatását nehezítő, illetve megkönnyítő tényezőket további kérdések segítségével vizsgáltam, amelyeket szintén ötfokozatú Likert-skálán értékelhető állítások formájában kaptak meg a válaszadók, amelyen az 1-es érték az jelentette, hogy egyáltalán nem, az 5-ös pedig azt, hogy teljes mértékben egyetért az adott kijelentéssel.

2. ábra: Milyen mértékben ért egyet a következő kijelentéssel: A határ miatt ritkábban járok át Magyarországra/Vajdaságba, mint szeretnék?

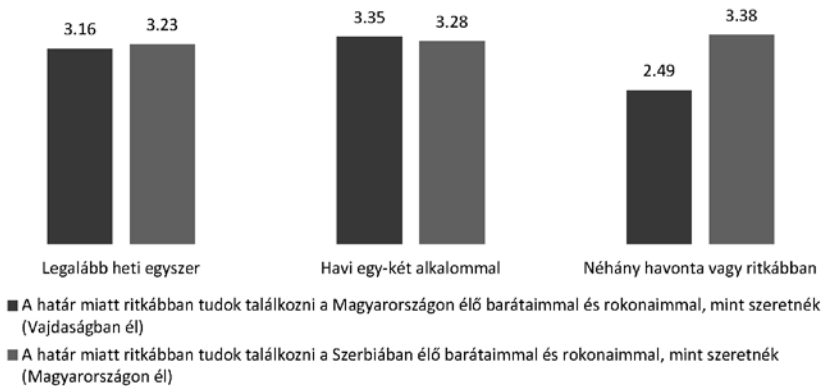

Vajdaságban él	Sig.= 0,026	Eta squared= 0,035
Magyarországon él	Sig.= 0,977	Eta squared= 0,000

A Vajdaságban élőket vizsgálva szignifikáns az összefüggés (az F-próba szignifikancia értéke 0,026) a határátlépések gyakorisága és a határ akadályként történő megélése között, viszonylag kis, 3,5 százalékos magyarázóerő mellett. Legnagyobb mértékben a Magyarországra havi egy-két alkalommal átjárók értettek egyet az állítással, őket az anyaországot legalább heti egyszer, majd a néhány havonta vagy ritkábban meglátogatók követik. A Magyarországra áttelepülteknél nem tapasztalható szignifikáns eltérés, bár általában magasabb az egyetértési arány, mint az előző alcsoportnál.

3. ábra: Milyen mértékben ért egyet a következő kijelentéssel: A határ miatt ritkábban tudok találkozni a Magyarországon/Vajdaságban élő barátaimmal és rokonaimmal, mint szeretnék?

1- Egyáltalán nem ért egyet, 5- Teljes mértékben egyetért

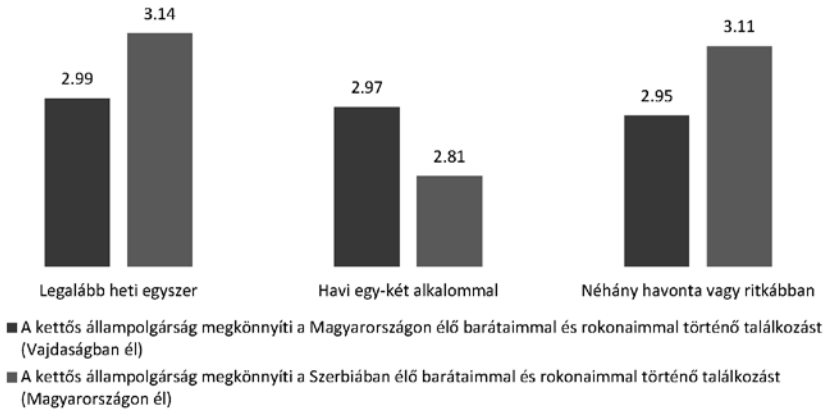

Vajdaságban él	Sig.= 0,000	Eta squared= 0,076
Magyarországon él	Sig.= 0,922	Eta squared= 0,001

Szintén a Vajdaságban élők körében tapasztalható szignifikáns összefüggés (az F-próba szignifikancia értéke 0,000) a határátlépések gyakorisága és az azon állítással történő egyetértés mértéke között, hogy a határ miatt ritkábban tudnak találkozni a Magyarországon élő barátaikkal és rokonaikkal. A magyarázóerő ebben az esetben 7,6 százalékos. Itt is azt láthatjuk, hogy leginkább a határt havi egy-két alkalommal átlépők értenek a leginkább egyet a kijelentéssel, tőlük valamelyest elmarad a legalább heti egyszer utazók átlaga, és a sort, jóval alacsonyabb egyetértési átlaggal, a Magyarországra legritkábban utazók zárják. Fordított esetben nincs korreláció, ellenben itt átlagosan magasabb egyetértési értéket tapasztalunk, mint a Vajdaságban élők körében.

4. ábra: Milyen mértékben ért egyet a következő kijelentéssel: A kettős állampolgárság megkönnyíti a Magyarországon/Vajdaságban élő barátaimmal és rokonaimmal történő találkozást?

1- Egyáltalán nem ért egyet, 5- Teljes mértékben egyetért

Vajdaságban él

Sig.= 0,990

Eta squared= 0,000

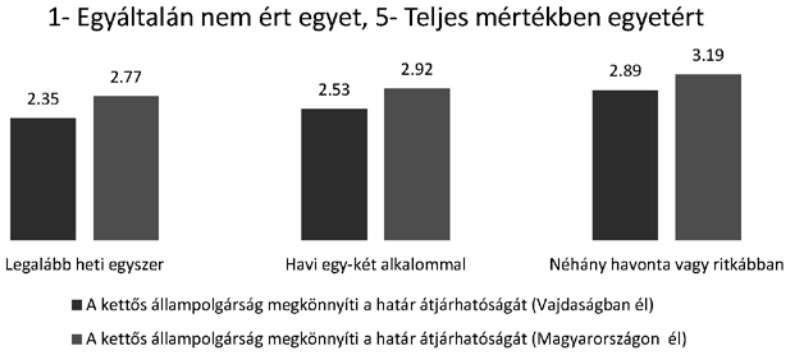
Magyarországon él

Sig.= 0,502

Eta squared= 0,010

A fenti állítással történő egyetértés mértéke sem a Vajdaságban, sem pedig a Magyarországon élők körében nem korrelál a határátlépések gyakoriságával, azt azonban mindkét esetben megfigyelhetjük, hogy mindkét alcsoport tagjai csak közepes mértékben gondolják úgy, hogy ennek köszönhetően egyszerűbb megoldani a találkozásokat.

5. ábra: Milyen mértékben ért egyet a következő kijelentéssel: A kettős állampolgárság megkönnyíti a határ átjárhatóságát?

Vajdaságban él

Sig.= 0,135

Eta squared= 0,019

Magyarországon él

Sig.= 0,552

Eta squared= 0,008

Szintén egyik alcsoporthoz tartozó esetében sincs szignifikáns összefüggés a határ kettős állampolgárság miatti könnyebb átjárhatóságára vonatkozó kijelentés és a határátlépések gyakorisága között. Ezen állítás kapcsán azonban átlagosan még az előzőnél is alacsonyabb a közepes értéket sem elérő egyetértési átlaggal találkozunk mind a Vajdaságban, mind pedig az anyaországban élők körében.

A határ átjárhatóságára, illetve a határátkelésre és utazást nehezítő tényezőkre vonatkozó állításokat faktoranalízissel is megvizsgáltam. Két faktoros modell esetén a felhasznált változókra (és a hozzájuk tartozó állításokra) vonatkozó kommunalitási táblázat a következő értékeket mutatta:

5. táblázat: Kommunálitási értékek két modelles faktoranalízis esetén

A határ jelent-e akadályt abban, hogy Ön meglátogassa a másik oldalán élő barátait és rokonait	0,594
A távolság jelent-e akadályt abban, hogy Ön meglátogassa a határ másik oldalán élő barátait és rokonait?	0,405

Az utazás költsége jelent-e akadályt abban, hogy Ön meglátogassa a határ másik oldalán élő barátait és rokonait?	0,919
A határ miatt ritkábban járok át a másik oldalára, mint szeretnék.	0,872
A határ miatt ritkábban tudok találkozni a másik oldalán élő barátaimmal és rokonaimmal, mint szeretnék.	0,859

Habár a táblázatban látható kommunalitási értékek között vannak nagyobb eltérések, nem tartottam indokoltnak az elemzésben használt öt változó számának redukálását, hiszen mindegyikük meghaladja a 0,25-ös határértéket, így a létrehozott faktorok elegendő nagyságú hányadát őrzik meg az eredeti változó információtartalmának.

Az alábbi mátrixtáblázat mutatja, hogy az újonnan létrehozott két faktor közül az első azokat az információkat tartalmazza, amelyek magára a határra mint akadályra vonatkoznak, a második pedig az országhatár másik oldalán élő rokonokkal és barátokkal történő kapcsolattartást (vagyis a határátlépést) megnehezítő egyéb tényezőket, a földrajzi távolságra és az utazás költségeire vonatkozó akadályokat tömöríti.

6. táblázat: A két modelles faktoranalízis mátrixtáblázata

	1. FAKTOR	2. FAKTOR
A határ jelent-e akadályt abban, hogy Ön meglátogassa a másik oldalán élő barátait és rokonait	0,769	
A távolság jelent-e akadályt abban, hogy Ön meglátogassa a határ másik oldalán élő barátait és rokonait?		0,630
Az utazás költsége jelent-e akadályt abban, hogy Ön meglátogassa a határ másik oldalán élő barátait és rokonait?		0,958

A határ miatt ritkábban járok át a másik oldalára, mint szeretnék.	0,933	
A határ miatt ritkábban tudok találkozni a másik oldalon élő barátaimmal és rokonaimmal, mint szeretnék.	0,926	

Az első faktor (maga a határ jelenti az akadályt) az eredeti változók összes információjának 50,638 százalékát, míg a második faktor (a földrajzi távolság és az utazás költsége jelenti az akadályt) 32,091 százalékát tartalmazza.

A faktoranalízis eredményeként született két új változót lineáris regressziós modell segítségével is összevettem a következő független változókkal: 1. hány kilométerre van az adatközlő lakóhelye a határtól (Vajdaság és Magyarország összevonva), 2. milyen gyakran jár át a határ másik oldalára (Vajdaság és Magyarország összevonva), és 3. melyik országban él a válaszadó.

Az első függő változó (Problémát jelent a határ) esetében az Anova tábla szignifikancia értéke 0,001 vagyis van összefüggés a függő és független változók között az Adjusted R square értéke pedig 0,042 azaz a modell 4,2 százalékát magyarázza a problémát jelent a határ változó heterogenitásának.

7. táblázat: Problémát jelent a határ függő változó kontingenciatáblázata

	B	Beta	Sig.
Lakóhely-határ távolsága km-ben	0,000	-0,019	0,770
Milyen gyakran jár át a másik oldalra	-0,120	-0,180	0,001
Melyik országban él	0,199	0,102	0,125

A kontingenciatáblázat adataiból kiderül, hogy a regressziós modellben valójában egyetlen független változó, a határátlépések gyakorisága hat arra, hogy az adatközlő problémaként éli-e mag a határt. Az összefüggés gyenge erősségű és negatív irányú, azaz minél gyakrabban jár át valaki a határon, annál nagyobb problémaként, illetve akadályként éli meg magát a határt.

A második függő változó (Elsősorban a távolság/ pénz jelenti a problémát a kapcsolattartásban) lineáris regressziós modellbe illesztése után az anova táblából megállapítható, hogy ebben az esetben is szignifikáns az összefüggés (sig.=0,000),

0,068-as Adjusted R square érték mellett, amelynek értelmében a modellünk 6,8 százalékát magyarázza meg a távolság/pénz jelenti a problémát változó heterogenitásának.

8. táblázat: Elsősorban a távolság/pénz jelenti a problémát a kapcsolattartásban függő változó kontingenciatáblázata

	B	Beta	Sig.
Lakóhely-határ távolsága km-ben	0,002	0,152	0,017
Milyen gyakran jár át a másik oldalra	0,107	0,161	0,004
Melyik országban él	-0,399	-0,205	0,002

A kontingenciatáblázatban látható számadatok alapján megállapítható, hogy a lakóhely-határ távolsága gyenge erősségű hatást gyakorol arra, hogy a válaszadó problémaként éli-e meg a távolságot és az utazás költségét. A pozitív Beta érték (0,152) azt mutatja, hogy minél nagyobb a lakóhely és a határ közötti távolság, annál nagyobb problémát jelent a vizsgált függő változó. A határátlépések gyakorisága szintén szignifikáns (sig.=0,004), de gyenge erősségű (Beta=0,161), és pozitív irányú hatást gyakorol rá, ami arról árulkodik a földrajzi távolság annál nagyobb gondot jelent, minél kevesebb alkalommal utazik valaki a szomszédos országba (ahogy fordítva is feltételezhető, hogy éppen azért kelnek útra kevesebbszer, mert nagy a távolság, illetve magasnak tartják annak költségeit). A táblázat utolsó sora szerint a távolság és a pénz a Vajdaságban élőknek jelent nagyobb problémát (az anyaországban lakó vajdaságiakkal szemben). Ebben az esetben tehát fordított irányú és már közepes erősségű (Beta=-0,205), szignifikáns (sig.=0,002) összefüggésről beszélünk.

AZ OKTATÁS ÉS TANULMÁNYI CÉLÚ MIGRÁCIÓ HATÁSA A HOSSZABB TÁVÚ LETELEPÉDÉSRE

A vajdasági magyar fiatalok körében gyakori az anyaországba tanulmányi céllal történő (ideiglenes vagy tartós) áttelepülés. Az általam vizsgált populáció 90 százaléka a szülőföldjén végezte el a középiskolát, de 9 százalékuk már az anyaországban, további 1 százalék pedig vajdasági és anyaországi intézményekben is tanult vegyesen. Jellemző, hogy Vajdaságban inkább a tömbben, az országhatárhoz közelebb élő magyarok tendálnak nagyobb eséllyel az anyaország felé továbbtanu-

lasi céllal, éppen ezért némileg meglepő, hogy a szórványban élők közül arányaiban szemlélve kicsivel többen (9,2 százalék) jártak magyarországi középiskolába, mint a tömbből (8,6 százalék). Ezt részben az magyarázhatja, hogy a legutóbbi 2011-es népszámlálási adatok szerint a 251136 Vajdasági magyar 60,52 százaléka (151999 fő) él a tömbben és 39,48 százaléka szórványban (Republički zavod za statistiku, 2011), és a tömbben számos magyar nyelvű, változatos szakkínálatot nyújtó középiskola működik, ezért kézenfekvőnek tűnik ezen intézmények valamelyikében tanulni, míg a szórványban csak kevés a magyar nyelvű tanintézmény.

A fent ismertetett adatokhoz képest jóval többen vannak, akik a középiskolát követően a főiskolai, illetve egyetemi tanulmányaik folytatásának céljából választották valamely magyarországi felsőoktatási intézményt (vagy magyarországi és szerbiai intézményben is megfordultak). Itt már egyértelműen látszik, hogy az anyaországi felsőoktatás vonzereje a tömbben erősebb (a tömbben élők 33,8 százaléka Magyarországon, 8,9 százaléka pedig Szerbiában és Magyarországon is járt egyetemre), de a szórványban sem elhanyagolható (a szórványból származók 23,1 százaléka magyarországi egyetemen tanult, további 3,1 százalék pedig magyarországin és szerbiain is). A lassan, de folyamatosan zsugorodó tömbhöz 2002-ben még a vajdasági magyarok 62,6 százaléka tartozott (Badis, 2011). Jellemző, hogy a szerb nyelvet nem beszélik és értik, legalábbis sokkal kevésbé, mint a szórványban élő magyarok, akiknek általában nem jelent gondot a többségi nemzet anyanyelvén történő kommunikáció. A szerb nyelv ismeretének hiánya jelentős, de nem elsődleges fontosságú tényező a tömbből az anyaországi továbbtanulást választók körében (Palusek 2015b). A megkérdezettek többsége (58,1 százalék) ebben az esetben is Vajdaságban/Szerbiában tanult, de jelentős azoknak a száma, akik Magyarországon (32,1 százalék) vagy Vajdaságban/Szerbiában, Magyarországon, esetleg egyéb országban (is) jártak főiskolára/egyetemre (9,8 százalék). Az adatok további elemzéséből kiderül, az, hogy a válaszadók melyik országban jártak egyetemre (Szerbiában vagy Magyarországon), jelentős mértékben befolyásolja azt, hogy jelenleg melyik országban élnek.

9. táblázat: A főiskolai/egyetemi tanulmányok elvégzésének helye és a jelenlegi lakóhely közötti összefüggések

Melyik országban járt egyetemre?					
Melyik országban él jelenleg?	Szerbia	Magyarország	Szerbia és Magyarország	Szerbia és Magyarország és/vagy egyéb ország (is)	Összesen
Vajdaságban/Szerbiában	80,7 %	26,1 %	54,5 %	75,0 %	61,0 %
Magyarországon	19,3 %	73,9 %	45,5 %	25,0 %	39,0 %
Összesen	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Perason Chi-square = 109,245 / Sig. = **0,000** / Cramer's V = 0,511

N = 418

A korreláció szignifikáns és erős. Azoknak, akik Szerbiában szereztek diplomát több, mint 80 százaléka jelenleg is itt él, és csak alig 20 százaléknyi az aránya azoknak, akik ezt követően települtek át Magyarországra. A főiskolai/egyetemi tanulmányokat Magyarországon elvégzők csaknem háromnegyede most is az anyaországban él, és csak kicsivel több, mint negyedük tért vissza a szülőföldjére. A legegyszerűsebb eloszlást azok körében tapasztaljuk, akik vegyesen, mindkét országban tanultak. Esetükben 50-50 százalékhöz közelít a jelenleg Szerbiában, illetve Magyarországon élők aránya. Ugyanakkor a Szerbia, Magyarország és/vagy egyéb ország főiskoláit vagy egyetemeit (is) megjárók nagy többsége, kereken háromnegyede végül Szerbiában telepedett le, és csak negyedük döntött úgy, hogy az anyaországban marad.

ÖSSZEGZÉS, A HIPOTÉZISEK VIZSGÁLATA ÉS MAGYARÁZÁSA

H1: A határhoz közel élők számára nagyobb akadályt jelent a határ, mint a távolabb élőknek.

Már a korai elemzések során kiderült, hogy bár a határhoz közelebb élők gyakrabban is kelnek át azon, a határ akadályként történő megélése alapvetően nem attól függ, hogy hány kilométerre található attól a lakóhely, így ezt a hipotézist cáfoltnak tekinthetjük.

H2: Minél gyakrabban lépi át valaki (a szerb-magyar, illetve a magyar-szerb) országhatárt, annál nagyobb nehézségként és akadályként éli azt meg a túlsó oldalán élőkkel történő kapcsolattartásban.

Az előző hipotézis vizsgálatakor kiderült, hogy a határhoz közelebb élők, gyakrabban is járnak át a szomszédos országba, azt azonban a határ és a lakóhely közötti távolság nem befolyásolja, hogy akadályként tekintenek-e a határra vagy sem. Az említett távolság helyett sokkal inkább az átkelések gyakoriságától függ az, hogy hogyan értékeli a határ akadályozó szerepét. Az eredményeket vizsgálva néhány megjegyzés mellett ez a hipotézis igazoltnak tekinthető. A means elemzések eredményei szerint a határ csak a Vajdaságban élők számára jelent akadályt, míg a magyarországi lakóhellyel rendelkezőknek nem, ezért akár az is megállapítható lenne, hogy a hipotézisben megfogalmazott állítás csak részben igaz, a lineáris regressziós modell azonban már azt mutatja, hogy a határt mindkét alcsoport problémaként éli meg, sőt az anyaországban élők között erre nagyobb is az esély. A Vajdaságban élők esetében még kiemelhető, hogy határ akadályozó ereje és az átjárás gyakoriság közötti összefüggés mellett a földrajzi távolság és az utazás költsége is komoly gondokat jelenthet az anyaországban élő barátokkal és rokonokkal történő (személyes) kapcsolattartásban. Azt, hogy a határátkelések gyakorisága és a határ akadályozó szerepének megélési intenzitása közötti összefüggés egyenesen arányos és jellemzően pozitív irányú (minél gyakrabban lépik át a határt, annál jelentősebb akadályként értékelik), magyarázhatja az, hogy minél gyakrabban fordulunk meg a határátkelőkön, annál nagyobb eséllyel és annál többször tapasztaljuk meg a felmerülő nehézségeket (hosszú várakozási idő, torlódások, lassú munkavégzés, rendszerleállások stb.).

H3: A 2011 óta, a határon túli magyarok számára egyszerűsített eljárással megszerzhető magyar állampolgárság bizonyos értelemben „felszámolta” a (magyar-szerb) országhatárt (nagyan megkönnyítette az átjárást).

Ebben az esetben azt láthatjuk, hogy a feltevés, amely szerint a határon túli magyarok számára egyszerűsített eljárással megszerzhető magyar állampolgárság megkönnyíti a határátkelést, cáfoltnak tekinthető, hiszen az állítással történő egyetértés mértékét mérő skálán legtöbb esetben a közepes értéket sem éri el az eredmények.

H4: Az, hogy a vajdasági magyarok a szülőföldjükön vagy Magyarországon végzik-e el főiskolai/egyetemi tanulmányaikat, nagyban meghatározza azt is, hogy később melyik országban fognak élni.

Ezen állítás helyességét teljes mértékben igazolják a rendelkezésre álló adatok és eredmények. Az egyetemista évek alatt kötött barátságok és szakmai kapcsolatok, az egyéni kapcsolati háló kiépülése és kiszélesedése mind nagyban befolyásolja az egyén sorsának későbbi alakulását, ami megmagyarázza a fentiekben ismertetett számokat. Amennyiben valakinek ezen kapcsolatrendszerei Magyarországon alakulnak ki, sokkal nehezebben tudja a szülőföldjén kamatoztatni a megszerzett tudását, éppen azért, mert ott nincs kiépítve ez az erőforrásként is használható háló. Ebből kifolyólag az anyaországi felsőoktatási rendszerben pallérozódó vajdasági magyarok többsége Magyarországon rendezkedik be hosszú távra (leszámítva azokat, akik a magyarországi tapasztalatokat ugródeszkaként használják valamely fejlettebb országba történő eljutás érdekében. Ők ugyan nem tartoznak a kutatás célcsoportjába, de a teljesebb kép kedvéért mindenképpen említést kell tennünk róluk), ahogy az egyetemet Szerbiában elvégzők körében is a nagy többség a későbbiekben is a szülőföldjén marad, és jóval kevesebben vannak azok, akik mégis országot váltanak.

Irodalomjegyzék

- Badis Róbert (2011): A vajdasági magyar szórványban élők demográfiai helyzete, Identitás Kisebbségkutató Műhely. Forrás: http://www.idkm.org/hirek/A_vajdasagi_magyar_szorvanyban_elok_demografiai_helyzete.pdf [2021.12.22.]
- Csizmadia Zoltán (2008): Társadalmi kapcsolatok a szlovák–magyar határtérségben. In: Rechnitzer János, Hardi Tamás, Nárai Márta (szerk.): Tér és társadalom, 22. évfolyam, 3.szám. 27-50.
- Gábrity Molnár Irén (dátum nélkül): A vajdasági magyarok helyzetmegélése a migrációk közepette. Forrás http://acta.bibl.u-szeged.hu/69735/1/kek_mono_016_037-056.pdf [2021.12.22.]
- Koltai Júlia- Sik Endre (2015): Határokon átnyúló munkaerő- piaci és jövedelemszerző mozgások, Sik Endre, Surányi Ráchel (szerk.): Határhatások. Budapest, ELTE TáTK és Tárki Zrt. 252-265.
- Palusek Erik (2015a): Mi kell a szülőföldön maradáshoz? Létünk 45. évfolyam, 2. szám. 7–24.
- Palusek Erik (2015b): Hogyan tovább? Keresztes Gábor (szerk.): Tavaszi szél 2015 Konferenciakötet. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége. Forrás: <http://publikacio.unieger.hu/57/1/Tavaszi%20Sz%C3%A9l%202015%20%204.%20k%C3%B6tet.pdf> [2016.06.28.] 263-274.
- Republički zavod za statistiku (2011): Popis stanovništva. Forrás: http://popis2011.stat.rs/?page_id=2162 [2021.12.22.]
- Simon Dávid (2012): Válaszadó-vezérelt mintavétel: ritka és rejtett csoportok kvantitatív vizsgálata. Statisztikai Szemle 90. évfolyam 4. szám. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal. 249–275.

Szabó Ákos (2011): Vajdaság-Szerbia. Szabó Andrea, Bauer Béla, Pillók Péter (szerk.): Mozaik2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Kutatási jelentés. Szeged-Budapest, Belvedere Meridionale Kiadó. 155–194.

Dr. Takács Zoltán (2013): Felsőoktatási határ/helyzetek. Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társaság.